

BŪTIES KODAI ATMINTIES TAMSOJE

Kęstutis Navakas, apibūdindamas naują Danutės Kalinauskaitės knygą, rašo, kad tai – „santakos knyga, santaką suvokiant keleriopai. Pirmasis aspektas: žanras. Esė čia įteka į novelę ir atvirkščiai [...]“, o iššūkiai, buitiniai ir egzistenciniai, „atsiskleidžia vieni per kitus arba vieni kitus pabrėžia, o tai dar vienas sėkmingai knygoje įgyvendintų santakos variantų“.

Tačiau koncentruotas knygos tekstas leidžia manyti, kad tai galėjo būti ir apysakos ar romano medžiaga (novelės „Namo“, „Išregistruoti vaiduoklį“ ir „Užtrauktukas“ susietos ne tik semantiniiais, bet ir savotiškais siužeto ryšiais – namų, tėvų, giminės („genties“) išnykimas). Nežinau, ar D. Kalinauskaitė priklauso tai prozininkų rūšiai, kuriai taip svarbu „nušauti siužetą“ – juk kiekvienas rašytojas puikiai supranta, kad siužetas yra toks pat lygiavertis prozos kūrinio sandas kaip ir detalė. Juolab kai jis D. Kalinauskaitės „santakos knygoje“ ne atskleidžiamas ir įtvirtinamas, o tarsi savaime subręsta, ryškėdamas detalėmis ramiai, neskubėdamas juda atomazgos link. Galima sakyti, kad siužeto kaip tradicinio sando čia tarsi nėra arba jo dėmenys (pasakojimas, kulminacija, atomazga) sukeisti vietomis, nes egzistencinis žmogaus laikas – net ir tas, kuris pasilieka, žmogui išėjus, – yra ganėtinai vientisas ir visos jo dimensijos neatskiriamai susijusios. Ne tik praeitis, dabartis ir ateitis, bet ir apskritai laikas yra mąstymui nepasiduodanti būtis. Ne veltui duktė, motiną paguldžiusi į ligoninę, grįžta namo, kad padėtų tėvui „išbūti“. Išbūti ne tik laiką iki „siužeto“ atomazgos (mirties), o ir tą laiko tarpinį, kurį savinasi nebeapmąstoma būtis („Namo“). Čia dar labai svarbus žodis „padėti“ – reikia „padėti išbūti“. Tai galbūt vienintelė išeitis žmogui, nes jo prisirišimo prie praeities ir „įvairiausių jos formų: gimtųjų vietų, šeimos lizdo, mirusių artimųjų, visokių praradimų“ neištrina nei kelionės į egzotišką šalį, nei pakeistas gyvenimo būdas („Kartą Tunise“). Antra vertus, siūlymas „užmušti praeitį“ („Kartą Tunise“, p. 93) – savaip absurdiškas, nes tai ne žmogaus jėgoms, be to, ne į naudą jo gyvenimo kokybei: nebeprisimenamas, kad ir intuityviai, laikas – savotiška mirties forma. Tiesiog nebūtis.

D. Kalinauskaitės knygoje prisiminimai ir sukuria esatį, užimdami laiko, kurį vadiname praėjusiu, buvusiu, vietą. Praeitis gyvybinga ir nuožmi, ji ne tik apibrėžia dabarties kontūrus, bet ir projektuoja ateitį („Kartą Tunise“: sūnaus virėjo nuotykių „Cordon Bleu“ restoranuose ir Sibire panašūs į varijuojamą kino scenarijų; užuominą į kinematografą sukuria ir novelės sakinytis „paskutiniai kadrai namie“ (p. 91). Tokių „ateities kadru“ esama bemaž visose novelėse, tačiau pačios stipriausios susijusios su praeitimi, kuri jau nebesikeičia. K. Navakas veikiausiai ne ką kita, o šią stingstančią praeitį įvardija kaip dar vieną santaką ir pavadina ją „visuotinio dūlėjimo atmosfera (kiūžtantys daiktai, ligos, mirtys ir t. t.)“, kurioje iškyla „tokioms sąlygoms besipriešinantys ir jas savimi matuojantys bei bandantys paneigti herojai“. Kita vertus, čia vėlgi atsiranda aiškus paradoksas: „dūlėjimo atmosfera“ yra nulemtas, neišvengiamas reiškinytis, persmelkiantis visus žmogui pažįstamus laiko matmenis, taip pat ir dabartį. Taigi visados esame dulkės, kurios priešinasi savo fizinei prigimčiai ir likimui. Galbūt ir namai, ėjimas namo, toks ilgesingas, sunkus, D. Kalinauskaitės prozoje reiškia ne fizinę, o transcendentinę erdvę?.. Dedu klaustuką, nes geri kūriniai neduoda „teisingų“ atsakymų. Neduoda jų ir D. Kalinauskaitė. Novelėje „Namo“, atsigavusi iš komos, senutė supyksta – kūnas jau buvo palaimoj, o ta nelaboji širdis, „dar nė neišklausiusi jos valios, dar jai nė nepriklausanti,

jau skuba per tamsą klupdama, vėluodama – namo...” (p. 40). Kūnas ir daiktas, kurie įvardijami kaip „sukiužė“ ir „sudūlėję“ (sėklinių agurkų kokonai su pelėsio pūkeliu, „prižėlę“ puodai, kojinių, laiškų, megztinių „klumšeliai“, „sniege pajuodusi kopūsto gūžė“, tėvas – irgi „apžėlęs, apsmukusiom, regis, šlapiom kelnėm“, p. 8), sakyčiau, apibrėžia tą būties sritį, kurią galima pavadinti „skurdo metafizika“, skurdą siejant ne su buitiniu, socialiniu, o veikiau egzistenciniu reiškiniu, savotiška askeze, gal net – šventumu, kuris moderniam vartotojui nebesuprantamas.

Tačiau ne modernūs, bet kaip tik sukiožė, daugeliu atvejų – verti gailėsčio ir užuojautos (bet ne paniekos!) daiktai sukuria stiprų egzistencinės gyvybės lauką. Jis tiesiog nupurto – sukelia skausmą ir gailęstį, kartais – nevirtį ir pyktį. Seni daiktai D. Kalinauskaitės novelėse turi geliančio, skausmingo atpažinimo „kodus“, kurie įrašyti ne tik atminty, bet ir pirštų galiukuose, ir uoslėje. Kvapai šioje knygoje – vieni iš įspūdingiausių ir autentiškiausių „kodu“, glaudžiai susiję su kvėpavimu, oru, deguonimi, gyvybe, plaučiais („Vienas plautis visada likdavo kvėpuoti ten“, „Išregistruoti vaiduoklį“, p. 53). Galbūt todėl taip svarbu atpažinti „tikrąjį šalčio kvapą“ („Namo“, p. 18) ir atskirti tikrą sniegą nuo dirbtinio, metaforiško (novelėje „Užtrauktukas“ mirštanti teta prakanda pagalvę ir išdraiko po kambarį pūkus). Tai susieta su žinojimu, kad ne tik senuose tėvų namuose, bet ir pasauly esi „kaip svečias“ ir „niekas čia tavęs nesiruošia gailėtis“ („Namo“, p. 17). Truputį žiauroka, bet gal autorė pasiūlys skaitytojui išeitį – ką veikti šitam svečiui pasaulyje. Ir ji pasiūlo. „Svarbiausia – jokių mistifikacijų. Daryt tik tai, ko reikia“, – ir išvardija tokius kasdieniškus ir „skurdžius“ dalykus, kad skaitytojas lieka it musę kandęs: „[...] išgrandyti prižėlusius puodus, pamerkti tėvo kelnes, vietnamietišku balzamu – „žvaigždute“ – ištepti jo karkiančią krūtinę [...]. Lipnia juosta apklijuoti VEF 202 – išlūžusį langą į pasaulį, – vėl sugrąžinti šventąjį pusvalandį su avarijomis ir paros kriminalais“ („Namo“, p. 17). O gal skaitytojas buvo nusiteikęs didingiems gyvenimo prasmės apmąstymams, susijusiems su žygdarbiais, „savęs“ ieškojimu ir kalėdine labdara?.. Paprastas kasdienis gyvenimas, jeigu jis „nepagražintas“ iškrypimais ar žmogžudystėmis, jau seniai nebėra joks žygdarbis. Tai mums nuolat teigia ir spauda, ir televizija. Tačiau pilietis, turėdamas nuomonės laisvę, gali tuo ir netikėti. Ir nors D. Kalinauskaitės prozą skaityti sunkiau nei žiūrėti „Kraujo putą“ ar skaityti *Lietuvos ryto* straipsnius, specialiai adaptuotus skubančio ir nekantraus vartotojo akiai, autentikos apie „statistinės“ Lietuvos gyvenimą čia kur kas daugiau. Ir nėra ko stebėtis, kad D. Kalinauskaitei būti autentiška pakanka tiek mažai – vienos kitos detalės. Kad ir apie tą patį laikraštį: vaikystėje mama „mūsų nuolankias galvas šukuodavo tol, kol baltas popieriaus lakštas po kojomis virsdavo laikraščiu“ („Išregistruoti vaiduoklį“, p. 67). Užpildyti gyvenimo *tabula rasa* sutraiškytais parazitais kaip raidėmis, kurių metaforiška prasmė sieja ne tik praėjusį, bet ir šį laikotarpį, ir dar paminėti palinkusią, „nuolankią“, bet jau švarią vaiko galvą, – tai iš tiesų neeilinės prozininkės įžvalga.

Kita vertus, imponuoja ne tik neabejotinas autorės kalbos jausmas, stublinanti autentika, detalių tikslumas ir pamirštų jausmų atvėrimas (net suvirpėjau, kai perskaičiau, kaip pasakotoja su motinos skepeta ant galvos eina liuobtis per „išaugto pasaulėlio“ tamsą), bet ir pasakojimo sąžiningumas, šviesus humoro jausmas, kuris kyla iš ramybės, išgyvenus tragediją. Stebina ir personažų („vargetų, gyvenančių varnėno inkile“, p. 176) įtikinamumas bei autorės drąsa. Nebijojimas atsiskleisti, „iš kokių daiktų esu kilusi“ („Išregistruoti vaiduoklį“, p. 56), iš kokios „genties“. Tačiau ir tai tebutų menkniekis (drastiškų prisipažinimų šiandien apstu), jei autorė savo „asmeninio“ pasakojimo nepakylėtų iki apibendrinimo lygmens, nesuteiktų jam universalumo. Apipelijęs agurko kokonas ar popierius su utėlių „raidėmis“ nėra buitinių problemų iliustracija, kuri „marmuro rūmuose“ išaugusiam skaitytojui gali pasirodyti savaip egzotiška, – tai veikiau ramus ir teisingas laiko liudijimas, paremtas faktais, o ne išsigalvojimais, kuriems šiuolaikinėje literatūroje kažkodėl dar reikalingas paneigimas, kaip antai: „Knygos veikėjai ir įvykiai nieko bendro su realybe neturi.“ Juk ir taip aišku, kad neturi, užtenka

jsiskaityti. O štai kad taip išsigindama parašytų D. Kalinauskaitė, kažkodėl neįsivaizduoju. To ne tik nereikėtų – tai atrodytų kvaila. Nes *Niekada nežinai* personažai ir įvykiai turi tokį prasmės krūvį, kad juos beprasmiška raišioti prie realybės bestselerio virvelėmis. Skaitant šią knygą kyla nuojauta, kad ir nepritemptu siužetu, ir bręstančiu, niekur neskubančiu pasakojimu, ir detalių sukuriama vaizdais, kurie žaibo blyksniu veikia ne tik pojūčius, bet ir „įjungia“ sąmonę, – visu tuo ši proza artima poezijai kaip archajiniam menui. Galbūt ne tiek savo struktūra ir stilistika (tekstuose esama ir grakščių, „intelektuales“ pobūdžio pasakojimų, kurių archajiškais nepavadintume), kiek poveikiu. Tai gildanti, persmelkianti proza. Kaip jausmą – ne tik kaip mintį – kelianti egzistencijos prasmės klausimą. Išskleidžianti laiko ir žmogaus gyvenimo kaip „skurdo metafizikos“ dimensijas.

Tokių knygų nėra ir negali būti daug, nes jos gimsta iš paties gyvenimo tankio, iš pilniausių – sunkiausių – jo gelmių. Savo raiška bei liudijimais jos kelia savotišką šiurpulį „skurdo“ dar nepamiršusiam skaitytojui, o tas, kuris pamiršo, jaučiasi gerai ir nesistengdamas prisiminti. Bet juk niekada nežinai, ar apgauta atmintis neatkeršys.

Renata Šerelytė, „Būties kodai atminties tamsoje“, *Metai*, 2009, Nr. 1, sausis, p. 133–135.